

Е. М. Боброва. – М., 1989. – 23 с.

2. Козиев В. Н. Психологический анализ профессионального самосознания учителя : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / В. Н. Козиев. – Л., 1980. – 21 с.

3. Кулюткин Ю. Н. Психологическая природа деятельности педагога / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская // Теоретическая направленность деятельности педагога. – Л., 1978. – С. 7-10.

4. Новый тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. 2-ге, виправл. – К. : Аконіт, 2008. – Т. 3. – 862 с.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

6. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994.

Дата надходження до редакції: 01.10.2015 р.

УДК 371.13:37.015

Тетяна КОВБАСЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології
та корекційної освіти
Рівненського ОШПО

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА МІЖСОБИСТІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЙ

У статті розглянуто різні підходи до визначення понять «професійна компетентність педагога», «комунікативна компетентність». Розкрито сутність та зміст професійно-педагогічної та міжособистісної професійної комунікацій як основи професійного розвитку. З'ясовано основні компоненти та визначено ознаки професійно-педагогічної комунікації. Охарактеризовано рівні готовності педагогів до професійного спілкування.

Ключові слова: професійна компетентність педагога, комунікативна компетентність, професійно-педагогічна та міжособистісна професійна комунікації, компоненти професійно-педагогічної комунікації, рівні професійного спілкування.

В статье рассмотрены различные подходы к определению понятий «профессиональная компетентность педагога», «коммуникативная компетентность». Раскрыта сущность и содержание профессионально-педагогической и межличностной профессиональной коммуникаций как основы профессионального развития. Выявлены основные компоненты и определены признаки профессионально-педагогической коммуникации.

Охарактеризованы уровни готовности педагогов к профессиональному общению.

Ключевые слова: профессиональная компетентность педагога, коммуникативная компетентность, профессионально-педагогическая и межличностная профессиональная коммуникации, компоненты профессионально-педагогической коммуникации, уровни профессионального общения.

The article analyses different approaches to such definitions as professional competence of a teacher and communicative competence. Reveals the essence and content of professional educational and interprofessional communication as the basis of professional development. Clarifies and defines the basic components of professional and educational communication. Characterizes levels of teachers' readiness for professional communication.

Key words: teacher professional competence, communicative competence, professional and interprofessional educational communications, components of professional educational communication, levels of professional communication.

Постановка проблеми. У постіндустріальному, інформаційному суспільстві проблема комунікації є однією з найважливіших. Особливо це стосується освітньої сфери, що покликана забезпечити підготовку людини до життя у світі різноманітних зв'язків, відносин, комунікативних можливостей. Одним із джерел розвитку комунікативних можливостей особистості педагога є професійно-педагогічна та міжособистісна професійна комунікації як особливі типи активного взаємообміну інформацією у професійній педагогічній діяльності [2, с. 7].

Сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти характеризується переходом на систему, завдання якої – підготовка компетентного педагога. Компетентнісний підхід є домінуючим у визначенні потенційних напрямів інноваційного розвитку системи професійної підготовки педагогічних кадрів та їх післядипломної освіти.

Ідеї компетентнісного підходу активно обговорюються у публікаціях В. Байденка, В. Болотова, Е. Зеєр, А. Новікова, І. Якухно та ін. Метою освіти в умовах компетентнісного підходу є формування компетентної особистості спеціаліста, здатного розв'язувати різноманітні професійні проблеми, використовуючи наявність необхідних знань та умінь.

Головним у формуванні професійної педагогічної компетентності є особистісний розвиток педагога у взаємозв'язку із суб'єктами педагогічного процесу. Тому питання комунікативної компетентності, педагогічного спілкування стають визначальними у його професійному становленні.

Здатність до ефективної взаємодії, вміння, а за ним і майстерність толерантного сприйняття і спілкування через коректне вирішення проблем є особливістю професійно-педагогічної та міжособистісної професійної комунікацій.

Мета статті – розкрити сутність та зміст поняття «професійно-педагогічна комунікація» та «міжособистісна професійна комунікація»; визначити основні компоненти та виокремити ознаки професійно-педагогічної комунікації як основи професійного розвитку педагога; охарактеризувати рівні готовності педагогів до професійного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Спілкування є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності. Усе починається з учителя, з його вміння організувати з учнями педагогічно доцільні відносини як основу творчого спілкування. Найголовніші якості педагога не обмежуються знанням свого предмета. Він, у першу чергу, умілий комунікатор. Комунікативна поведінка педагога, заснована на його коректності, вимогливості до себе й учнів, стимулює пізнавальний інтерес, мотивацію процесу навчання. Продуктивна комунікативна поведінка сприяє створенню в процесі навчання ділової атмосфери, налаштовує на взаємодію, ритмічність у роботі [1, с. 149].

Через безпосереднє спілкування педагога з учнем здійснюється найголовніше – вплив особистості на особистість. У зв'язку з цим комунікативні здібності та вміння педагога набувають ролі професійно значущих. Ефективність професійно-педагогічного спілкування педагога залежить від рівня сформованості його професійної компетентності.

Розвитку професійної педагогічної компетентності присвячені дослідження науковців Г. Єльні-

кової, О. Мариновської, І. Лернера, О. Пометун, О. Овчарук, А. Хуторського, В. Краєвського, І. Ісаєвої, А. Тарашенко та ін. На думку А. Хуторського, професійна компетентність – це єдність теоретичної і практичної готовності вчителя до здійснення педагогічної діяльності. Компетентність учителя автор трактує як здатність особистості на різних рівнях вирішувати різні типи педагогічних задач [6, с. 5].

Професійна компетентність педагога, за характеристикою Г. В. Беленької, – це інтегроване поняття, яке включає: світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно-значущі якості, побудовані на цьому фундаменті.

В. Краєвський та А. Хуторський запропонували розгляд професійної компетентності вчителя як єдність трьох складових: когнітивної (наявність системи педагогічних і спеціальних предметних знань); операціонально-технологічної (володіння методами навчання, технологіями, способами педагогічної взаємодії); особистісної (етичні й соціальні позиції та установки, риси особистості педагога) [6, с. 8].

Повноцінне педагогічне спілкування передбачає комунікативну компетентність педагога, що проявляється не лише в передаванні інформації, а й у створенні ним таких умов, у яких учні відчуватимуть упевненість у власних силах, виявлятимуть бажання думати і діяти самостійно. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти комунікативна компетентність визначена як така, що є невід'ємною складовою структури змісту освіти, передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях [3].

Розуміння сутності цього феномену достатньо широко розкрито в працях С. Л. Братченка: повага й уважність до співрозмовника, безстороння зацікавленість, здатність установлювати контакт; здатність слухати та чути; емпатія; мистецтво допомоги співрозмовникові у висловленні своєї думки; здатність адекватно виражати власну позицію; комунікативна гнучкість і конструктивність, готовність розв'язувати міжособистісні проблеми; здатність працювати в «команді» [7, с. 30].

Отже, комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Для ефективної комунікації характерно: досягнення взаєморозуміння партнерів, краще розуміння ситуації й предмета спілкування. Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Професійно-педагогічна комунікація є основною формою педагогічного процесу, продуктивність якого обумовлюється цілями й цінностями спілкування, прийнятими всіма його суб'єктами за норму індивідуальної поведінки. Розгортається вона у процесі спільної комунікативної діяльності людей (суб'єкт-суб'єктної взаємодії), опосередкованої взаємообміном інформацією, за якої кожен із його учасників засвоює загальнолюдський досвід, суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання і способи комунікативної діяльності, виявляє, розкриває і розвиває власні психічні якості,

формується як особистість і як суб'єкт комунікації.

Професійно-педагогічна комунікація (лат. communicatio – зв'язок, повідомлення) – це система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2, с. 9].

До компонентів професійно-педагогічної комунікації педагога відносимо:

- наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах;
- органічну взаємодію загальнолюдських та професійних показників комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- наявність здібностей до здійснення педагогічної комунікації;
- наявність комунікативних навичок та вмінь [8, с. 227].

Сформованість професійно-педагогічного рівня комунікативності є необхідною передумовою становлення всього комплексу педагогічних здібностей учителя.

Наявність здібностей є важливою умовою ефективного виконання педагогічної діяльності. Дослідження багатьох авторів, що вивчали педагогічні здібності, дозволяють назвати провідні здібності особистості до педагогічної діяльності:

- комунікативність, що включає прихильне ставлення до людей, доброзичливість, товарищескість;
- перцептивні здібності – професійна пильність, емпатія, педагогічна інтуїція;
- динамізм особистості – здатність до вольового впливу і логічного переконання;
- емоційна стійкість – здатність володіти собою; оптимістичне прогнозування;
- креативність – здатність до творчості.

Таким чином, практично всі значущі здібності до педагогічної діяльності пов'язані з процесом ефективного спілкування, адже провідною є комунікативна здатність (здатність спілкуватися) відносин [1, с. 154-155].

Суб'єкт професійно-педагогічної комунікації є носієм активного, діяльного, творчого начала, комунікативно освіченою особистістю, здатною свідомо планувати й організовувати власну комунікативну діяльність, впливати на партнера, сприймати, аналізувати, оцінювати інформаційний, емоційний та інтелектуальний зміст його висловлювань, психофізіологічні й енергетичні стани, має розвинений емоційний інтелект, володіє комунікативними уміннями, навичками, досвідом.

Провідним суб'єктом професійно-педагогічної комунікації є учитель, професійна, зокрема комунікативна, діяльність якого має бути спрямована на виконання соціального замовлення – формування гармонійно розвиненої особистості. Будучи учасником будь-якого акту комунікації, він повинен дбати про навчання, виховання, розвиток особистості. Комунікативною метою учителя є не лише досягнення взаєморозуміння у спілкуванні, а й ініціювання гармонійного розвитку інших. Цього він може досягти, усвідомлюючи унікальність і неповторність людини як індивідуальності, враховуючи динамічність змін, що відбуваються з нею, розуміючи склад-

ність і неоднозначність процесу розвитку, вмінючи бачити віддалені перспективи взаємодії, вселяючи тим, із ким спілкується, впевненість в успішному оволодінні знаннями, правильному особистісному зростанні. Вчитель має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який може і повинен знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації.

За статусом педагог та учень виступають із різних позицій, тому комунікація є специфічною: учитель організовує взаємодію, а учень сприймає її і включається в неї. Допомога учневі стати активним співучасником педагогічного процесу, створення умов для реалізації його потенційних можливостей забезпечують суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків, що особливо актуально в сучасних умовах навчання.

За визначенням Л. А. Петровської, принцип ефективної організації суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічного спілкування полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Головними ознаками професійно-педагогічної комунікації на суб'єкт-суб'єктному ґрунті є:

1. Особистісна орієнтація співрозмовників – готовність бачити і розуміти співрозмовника; самоцінне ставлення до іншого. Враховуючи право кожного на вибір, слід прагнути не нав'язувати думку, а допомогти іншому обрати власний шлях розв'язання проблеми.

2. Рівність психологічних позицій співрозмовників. Хоча вчитель і учні нерівні соціально (різні життєвий досвід, ролі у взаємодії), для забезпечення активності учня слід уникати домінування педагога і визнавати право учня на власну думку, позицію, бути готовим самому також змінюватися. Учні хочуть, щоб з ними радилися, зважали на їхні міркування, і завдання педагога – враховувати цю потребу.

3. Проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника. Це є спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери прислуховуються, поділяють почуття, співпереживають.

4. Нестандартні прийоми спілкування, що є наслідком відходу від суто ролівої позиції вчителя [1, с. 144].

Суб'єктом комунікації є і соціальна група, яка, взаємодіючи із суб'єктами зовнішнього середовища, впливає на поведінку і спілкування кожного причетного до неї індивіда.

Об'єкт професійно-педагогічної комунікації становить спільна діяльність суб'єктів комунікації, результатом якої є поглиблення їх інформованості, підвищення якості комунікативної діяльності, розвиток комунікативних умінь, збагачення комунікативного досвіду.

Професійно-педагогічна комунікація реалізується як система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих зв'язків суб'єктів комунікації. Особливістю безпосередніх зв'язків суб'єктів комунікації є їх прямі контакти (з єдиними часовими, просторовими характеристиками): «учитель – учень», «учитель – група учнів», «учитель – колектив учнів», «учитель – учитель», «учитель – група вчителів», «учитель – колектив учителів», «учитель

– представник адміністрації», «учитель – соціальний педагог (психолог, батьки учня, представники громадськості, суб'єкти управління освітою, випадкові суб'єкти)» та ін. Нерідко безпосередні зв'язки суб'єктів комунікації постають як комбінація кількох їх типів. Наприклад, учитель може розв'язувати певні комунікативні проблеми, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, як з колегами, так і з учнями.

Таким чином, професійно-педагогічна комунікація – це система прийомів органічної, соціально-психологічної взаємодії педагога й учнів, змістом якої є обмін інформацією, пізнання одне одного, організація діяльності та стимулювання діяльності вихованців, організація й корекція взаємин у колективі вихованців, обмін ролями, співпереживання та створення умов для самоствердження особистості вихованця.

Залежно від того, реалізовано принципи суб'єкт-суб'єктної чи суб'єкт-об'єктної взаємодії, спілкування постає як функціонально-рольове або особистісно-орієнтоване.

Функціонально-рольове спілкування педагога – суто ділове, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Головна мета – забезпечення виконання певних дій; особисте ставлення педагога й учня не враховується й не виявляється.

Особистісно орієнтоване спілкування педагога передбачає виконання заданих функцій з виявом особистого ставлення, почуттів. Головна мета такого впливу – розвиток учнів.

Педагогічно грамотне спілкування знімає у вихованців негативну емоційну напругу (страх, невпевненість); воно повинне викликати радість, бажання спільної діяльності. Оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування, що створює найкращі умови для розвитку мотивації учня, творчого характеру діяльності, для формування його особистості, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджує створення психологічних бар'єрів, дозволяє максимально використати в навчальному процесі особистісні та професійні якості педагога.

Вітчизняні вчені визначають п'ять рівнів готовності педагогів до професійного спілкування.

Творчий рівень. Для таких педагогів характерні професійно-педагогічна спрямованість мотивів навчально-пізнавальної діяльності, високий рівень знань у галузі педагогічного спілкування, емпатія, товариськість, мовленнєві здібності. Вони майстерно оволоділи комунікативними вміннями, про що свідчить їхня здатність миттєво демонструвати комунікативні прийоми, приймати рішення у конкретній ситуації професійного спілкування.

Варіативний рівень. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності педагогів позначені професійно-педагогічною спрямованістю. Педагоги на високому рівні оволоділи знаннями у галузі педагогічного спілкування, у них розвинені емпатія, товариськість, мовленнєві здібності. Комунікативні вміння також сформовані на високому рівні, що дає їм змогу комбінувати відомі прийоми спілкування.

Реконструктивний рівень. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності педагогів характеризуються частковою професійно-педагогічною спрямованістю, також наявні позиційні і колективістські мотиви навчання. У педагогів високий рівень знань у галузі педагогічного спілкування, але вони посеред-

ньо оволоділи емпатією, товариськістю, мовленнєвими здібностями, системою комунікативних умінь. Педагоги переносять засвоєні прийоми спілкування в умови нової комунікативної ситуації.

Репродуктивний рівень. Для педагогів характерні позиційні та колективістські соціальні мотиви навчання, що не мають професійно-педагогічної спрямованості. У них середній рівень знань у галузі педагогічного спілкування, вони посередньо оволоділи емпатією, товариськістю, мовленнєвими здібностями, але на низькому рівні сформована система комунікативних умінь. Педагоги запозичують із досвіду колег готові зразки професійного спілкування і використовують їх без коректив та доповнень для розв'язання конкретної професійної комунікативної ситуації.

Стихійно-репродуктивний рівень. У таких педагогів наявні широкі соціальні мотиви навчання, що не мають професійно-педагогічної спрямованості. У них недостатній рівень знань у сфері педагогічного спілкування, розвитку емпатії, товариськості, мовленнєвих здібностей, оволодінні системою комунікативних умінь; вони стихійно переносять із життя готові зразки вказаного спілкування в умови професійної комунікативної ситуації [5, с. 48].

Набуття педагогом творчого рівня спілкування є необхідною умовою високої культури взаємодії педагога й учня, педагога з колегами. Такий рівень вимагає від педагога великої самовіддачі, властивої лише тим учителям, для яких професія є покликанням.

Міжособистісну комунікацію можна охарактеризувати як взаємний обмін суб'єктивним досвідом людей, що знаходяться в просторовій близькості, що мають можливість бачити, чути, торкатися один одного, легко здійснювати зворотний зв'язок [1, с. 7].

Успішність міжособистісного професійного спілкування залежить від педагогічного такту кожного педагога, що базується на багатьох якостях: доброзичливості, емпатійності, толерантності, рефлексивності, асертивності, інтелігентності, товариськості, контактності тощо. Тактовний педагог у взаємодії з колегами повинен уміти швидко і безпомилково розібратися в певній ситуації, зрозуміти труднощі спілкування, знайти оптимальне рішення. Є педагоги, які інтуїтивно вгадують, як треба себе поводити в різних ситуаціях із колегами, з різними учнями. Вони немовби від природи наділені даром обмінюватися інформацією. Натомість, зустрічаються педагоги, яким важко позитивно вплинути на учнів манерою поведінки, манерою подачі інформації, вмінням слухати і відповідати. Вони не завжди можуть отримати певну інформацію для подальшої взаємодії [4, с. 18-19].

Тому вважаємо, що до універсальних якостей особистості педагога належать: рівень ціннісного ставлення до професійно-педагогічної комунікації, позитивне ставлення до комунікативних знань, емоцій, ціннісних орієнтацій; комунікативна спрямованість, яка визначає перспективу цілеспрямованого розвитку комунікативної діяльності; психологічна підготовленість, яка передбачає наявність у педагога певних якостей, що сприяють оптимальному спілкуванню з колективом учнів і їх батьками, колегами.

Висновок. Отже, професійно-педагогічна та міжособистісна професійна комунікації – це інте-

грація і реалізація в діяльності педагогічних працівників професійно значущих особистісних якостей і здібностей, професійних знань і умінь, активне якісне перетворення вчителем свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії.

Компетентнісний підхід в освіті зумовлює потребу в **подальших дослідженнях** проблем професійно-педагогічної комунікативної компетентності, чіткого визначення її структури, форм і засобів формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посібник / Н. Ю. Бутенко. – Київ : КНЕУ, 2005. – 336 с.

2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика / Н. П. Волкова. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – 256 с.

3. Державний стандарт базової і повної загальної

ної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.

4. Єрмакова З. Розвиток комунікативних умінь педагога ПТНЗ на курсах підвищення кваліфікації / З. Єрмакова // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 2 (131). – С. 18-19.

5. Козлова Л. Розвиваємо комунікативну компетентність педагога / Л. Козлова // Заступник директора школи. – 2013. – № 7. – С. 44–48.

6. Краевский В. В. Структура профессиональной компетентности учителя / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.

7. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник / О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьева, Г. І. Матукова. – Київ : КНТ, 2014. – 262 с.

8. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 368 с.

Дата надходження до редакції: 24.09.2015 р.

УДК 005:378.6

Наталія РІДЕЙ,

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри екології агросфери
та екологічного контролю
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

Анастасія ШОЛУДЯК,

*аспірантка кафедри методики навчання
та управління навчальними закладами
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

Юрій БОГУЦЬКИЙ,

*аспірант кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ: АНАЛІЗ КЕРІВНИЦТВА ВНЗ

У статті проаналізовано понятійно-категоріальний апарат у галузі управління освітою. Встановлено роль міжнародних зібрань у сприянні формуванню єдиного освітнього простору. Представлено порівняльну характеристику попередньої та нової редакції Закону України «Про вищу освіту» і стандартів щодо системи управління якістю у сфері освіти. Розроблено структурно-логічну схему управління в системі вищої освіти і ВНЗ.

Ключові слова: управління вищою освітою, керівництво, управління вищим навчальним закладом, закон, стандарти.

В статті проаналізовано понятійно-категоріальний апарат в області управління освітою. Встановлено роль міжнародних зібрань в содействии формуванню єдиного освітнього простору. Приведена срав-